

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: ІСТОРИОГРАФІЯ

У статті шляхом історіографічного аналізу виділено та коротко охарактеризовано основні етапи розвитку наукових товариств України першої половини XIX – початку XX ст. Запропонована періодизація має чотири складові. Перший етап – виникнення та поширення (початок XIX ст. – дореформаційний період Російської імперії). XIX століття увійшло в історію України як період національно-культурного відродження, а тому саме в цей час виникла необхідність у створенні в містах різних регіонів країни наукових установ. Другим етапом є розквіт (друга половина XIX ст.). В цей час широкого розмаху набуло конструювання мережі й структури наукових центрів, державної та позадержавної системи формування наукового потенціалу країни. Третій – відносна стабільність (період Великої російської революції 1917 року). Товариства в цей час не тільки не припинили власну діяльність, а подекуди зміцнили та поживили її. Четвертий – занепад (1920-1930-ті рр.). Утворення Радянської держави та утвердження в ній тоталітарних ознак управління і як наслідок зникнення наукових товариств, в основі діяльності яких був принцип демократизму та прагнення до наукового самовираження.

Ключові слова: наукові товариства, Укрголовпрофос, Народний комісаріат, Науковий комітет, самоуправління, тоталітарна система.

Незламне прагнення українського народу до незалежності в 1991 році було виражене та закріплене відповідним актом, який вписав до політичної карти світу Українську державу. З цього моменту країна вступила в новий етап державотворчих процесів, переосмислюючи базові цінності світової демократії. Перебуваючи довгий час з-поміж комуністичних устоїв радянського суспільства українці були позбавлені права на самовираження. Найбільш боляче це переживала наукова еліта, не маючи змоги вільно без будь-яких догматів та цензури займатись науково-дослідницькою діяльністю. Саме тому, сьогодні є надзвичайно актуальним переосмислити історіографію імперських і радянських часів. Важливими для нас є дослідження, присвячені історії наукових товариств України. Адже наукові товариства – це незалежні, самоврядні наукові організаційні одиниці, представниками яких на різних історичних етапах були великі науковці, – Михайло Грушевський, Володимир Вернадський, Дмитро Яворницький та ін. Динаміка сучасних змін в науці, спрямованих на її реформування, збільшує автономність університетів та актуалізує нашу увагу на основних етапах розвитку наукових товариств України, як прототипів вузівської школи.

До питання ролі та діяльності наукових товариств України на різних етапах історичного розвитку зверталась низка вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, про наукові товариства в епоху Російської імперії ми дізнаємося від І. Стрижової [20], Д. Бублик [2], Г. Додонової [5], О. Драної [6], В. Лоскутової [10], Н. Самойленко [19], В. Вернадського [3] та ін. Історія товариств радянських часів репрезентована у дослідницьких працях Д. Александрової [1], Н. Кременцової [1], Т. Коржихіної [8], Н. Полонської-Василенко [13], В. Савчука [15; 16; 17; 18], А. Портнова [14], В. Солодіна, В. Коцура [9], Л. Депенчук [4] та ін.

Метою написання статті є комплексне вивчення, наукове осмислення та реконструкція фактів і закономірностей процесу становлення основних етапів розвитку наукових товариств України.

Довгий час в переважній більшості наукової історичної літератури вивчались лише планові, централізовані, державні наукові організаційні одиниці суспільства: Академія наук, університети, інститути тощо. В той же час з поля зору випадали ті наукові організаційні одиниці, які перебували частково осторонь державницьких програм та плановості. Такими

осередками були наукові товариства, які відзначалися значною самостійністю у своїй діяльності та демократизмом в управлінні. За таких обставин вони для держави визначались як неперспективні і такі що не відіграють значну роль в загальній структурі організації науки. Така ситуація була викликана в першу чергу специфікою державних органів та її ідеологією, яка виключала будь-яку самоврядність. Очевидно, що саме ці фактори і визначили недостатню вивченість такого типу наукових осередків тогочасності.

Свої міркування з приводу ролі наукових товариств в системі державних надбудов висловлюють Д. Александрова і Н. Кременцова, акцентуючи увагу на тому, що «в історико-наукових дослідженнях радянського часу, як правило, розглядається історія великих наукових установ, академічних та відомчих інститутів. При цьому в тіні залишаються історія розвитку вузівської науки і діяльність наукових товариств. Тим часом саме вузівська наука і наукові суспільства виявилися менше втягнутими в процес одержавлення... Особливо почесна роль в організації опору монополістичним устремлінням в радянській науці належить деяким науковим товариствам. Відносна організаційна та фінансова незалежність, демократичність виборів керівництва забезпечили збереження в них нормального наукового етосу» [1, с. 74–75].

Про недостатню вивченість наукових об'єднань ще у 1981 році вказувала і Т. Коржихіна: «наявна нині література будується в основному на матеріалах загальносоюзних або московських і ленінградських товариств, і лише зрідка в окремих випадках зустрічається джерело, покликане відігравати ілюстративну роль для підтвердження загальних рис розвитку» [8, с. 122].

Спираючись на вище наведені думки зрозумілим стає не чисельність літератури про наукові товариства України в радянській історіографії, яка викликана в першу чергу плановими підходами більшовизму в науці. В той же час відомий український історик Н. Полонська-Василенко ще в 1976 році звернула увагу на важливість дослідження діяльності наукових товариств України в після реформаційний період: «...результатом їхньої діяльності залишились сотні томів різних видань... Заслуги цих товариств перед українським народом колосальні» [13, с. 382].

Відомий на весь світ український філософ, природознавець В. Вернадський у свій час відмічав: «Однією з форм організації наукової роботи й головним шляхом проникнення її в загальнолюдську культуру були університети та інститути, що склали систему державних наукових і навчальних закладів». Перебуваючи в Криму в революційні часи початку XIX ст., Вернадський неодноразово звертав увагу вчених на важливість діяльності наукових товариств як загальнодержавної системи наукової царини країни [3, с. 3].

На сучасному етапі з'явився ряд наукових праць, які відзначаються глибоким підходом до вивчення діяльності наукових товариств у XIX ст. Спробу відтворити історію товариств і дати належну оцінку їх діяльності зробили І. Стрижова [20] та Д. Бублик [2, с. 183–189]. Зокрема, остання у власному дослідженні «Роль наукових товариств Південної України другої половини XIX – початку XX століття у збереженні історико-культурних цінностей» вказала на те, що XIX століття увійшло в історію України як період національно-культурного відродження, а тому саме в цей час виникла необхідність у створенні в містах різних регіонів країни наукових установ. Саме ці тенденції і поклали початок виникненню та поширенню наукових товариств в Російській імперії, до складу якої входила тоді і Україна. Водночас, діяльність наукових товариств не могла бути успішною, через ряд причин, які стали на заваді їхньому розвитку.

В українській історіографії побутують різні думки стосовно причин, які гальмували розвиток наукових товариств. Важливими для нас стали міркування з цього приводу Г. Додонової [5, с. 25–29], яка серед низки причин, що негативно впливали на розвиток науки в Російській імперії, насамперед визначила намагання державних чиновників підпорядкувати науковий розвиток політичним інтересам імперії. Г. Додонова вказувала на те, що уряд дбав передусім не про результативність роботи наукових установ, а про її відповідність завданням керівних кіл. Вільний розвиток різних галузей науки, автономія університетів та наукових закладів були небажаними для імперської еліти. Такі умови наукової роботи в університетах не могли задовольнити провідних науковців. Жорстка регламентація досліджень, незадовільне матеріальне забезпечення перешкождали творчій ініціативі науковців. Тому вчені намагалися

вести самостійні дослідження за межами університетів та державних установ. Найбільш плідною і цілком легальною змогою була робота в наукових товариствах, які перебували під меншим державним контролем.

Саме тому головною причиною, яка гальмувала розвиток незалежних наукових організацій на території України в складі Російської імперії у пореформений період була політика держави на основі жорсткого управлінського контролю з метою використання науки і техніки задля зміцнення імперських структур.

Новим етапом в історії української науки стали шістдесяті роки XIX ст. Вони характеризувалися значним пробудженням суспільної свідомості в Російській імперії. Зокрема, О. Драна [6], досліджуючи Наукові товариства Катеринославщини XIX – XX ст., звертає увагу на те, що наукові товариства в Російській імперії виникли ще в кріпосницькі часи. Однак як форма організації науки найяскравіше проявили себе в пореформену епоху. В цей час широкого розмаху набуло конструювання мережі й структури наукових центрів, державної та позадержавної системи формування наукового потенціалу країни. Такої ж думки дотримується і російський історик В. Лоскутова, вказуючи на важливість Великих реформ 1860-х рр., які сприяли поширенню наукових організацій в імперії. Іншим, не менш важливим фактором, який вплинув на розширення мережі товариств в Україні, на думку історика Н. Самойленко [19, с. 376–380], – є розвиток капіталістичних відносин. Після скасування кріпосного права, заможна верства населення, для поліпшення ведення сільського господарства стала вкладати кошти в наукові товариства, які розробляли нові підходи і технології в аграрному секторі.

Важливим нормативним документом, що створював умови та регламентував організацію і діяльність наукових товариств, став Університетський статут 1863 р. «До особливої переваги університету віднесено, – зазначалось у параграфі 9, – складання в ньому вчених спільнот, які вправляються у словесності російській та древній, а також займаються розповсюдженням науково-дослідних і точних, заснованих на достовірних началах» [12, стб. 39752]. Включення цього пункту в розділ про способи розвитку наукової діяльності університетів підвищувало наукову значущість і престиж товариств, надавало їм юридичної визначеності. Винятково важливу роль в історії становлення наукових товариств відіграв Перший Всеросійський з'їзд природознавців, який відбувся в Петербурзі. На його пленарному засіданні 4 січня 1868 р. було винесено пропозицію щодо заснування при кожному університеті Російської імперії товариства природодослідників. Офіційний дозвіл на заснування товариств природодослідників було одержано в лютому 1868 р. Державна рада виділила кожному університетському товариству щорічну казенну дотацію в сумі 2500 крб. [11, с. 376]. Такий крок треба вітати, оскільки він свідчив про намагання влади підтримати альтернативу державним науковим структурам.

Навіть у роки революційних подій 1917 року, наукові товариства не припиняли свою діяльність. Зокрема, В. Вернадський, висловлюючись з приводу наукової діяльності в Криму вказаного періоду відмічав: «Наукове життя в Криму в 1917-1921 рр. йшло безперервно і часом при сприятливих умовах набувала інтенсивність, небувала в історії краю» [3, с. 3–4]. Вернадський також відмічав, що «жодне із старих наукових установ Сімферополя за цей час не загинуло» [3, с. 5].

Відомий український історіограф, автор цілої низки історичних досліджень в області радянської науки 1917–1930-х рр. В. Савчук [15; 16] з приводу наукових товариств України відмічав, що наукові установи в період 1917–1921 рр. намагались зберегти та створити всі необхідні умови для подальшої наукової роботи. Саме вони і стали тим магнетичним ядром, який об'єднував наукову еліту країни представників різних поколінь. Науковець також звертає нашу увагу на те, що надзвичайно важким у цей час для дослідників було зберегти автономність науки в умовах наростаючої та всеохоплюючої номенклатурної, планової системи, яку вже тоді намагалась нав'язати агресивна комуністична еліта [17, с. 81–91].

Початок 1920-х років – прихід до влади більшовиків - став новим етапом для української науки. Вже у квітні 1921 р. у складі Укрголовпрофосу (губернський комітет професійно-технічної та спеціальної освіти), який входив до складу Народного комісаріату просвітництва, був створений Науковий комітет, якому було доручено слідкувати за діяльністю наукових

товариств України і спрямовувати науково-дослідну роботу [с. 15]. Даний орган повинен був слідкувати, а також координувати наукову інтелігенцію в руслі пролетарської революції. Втручання чиновників у внутрішні справи товариств чітко видимі у коментарі Я. Ряппо (заступник наркому освіти УРСР) по відношенню до назв товариств під час їх перереєстрації: «Як можна пояснити ті безграмотні назви і на основі яких даних складені їх анкети?» [21, с. 757]. Наслідком такої заяви стало скорочення чисельності наукових товариств в Україні.

Згаданий вже нами дослідник В. Савчук [18, с. 259–267] вказував, що вже з перших кроків становлення радянської влади в Україні державні і політичні структури стосовно наукових товариств проводять політику подвійних стандартів. На початку 1920-х років ця політика виявлялася в процесі радянзації українського суспільства. З одного боку, державні структури декларували принцип рівноправ'я в діяльності громадських організацій, а з іншого боку – створювали перешкоди для їх діяльності, яка виникла ще в дореволюційний час.

Великим рубіконом для всієї країни стали 1928–1931 рр. Зокрема, історіограф А. Портнов, висловлюючись з приводу тих змін, які відбулися в українському суспільстві відзначає: «Вже наприкінці 1920-х років у Радянській Україні відбулися перші політичні процеси. Обвинувачення висунули перш за все представникам академічного та мистецького середовищ» [14, с. 25]. Саме тоді все суспільство по-справжньому відчуло силу тоталітарної системи.

В 1930-х рр. країна вступила в період жорсткого партійного управління, яке супроводжувалося ростом негативного відношення до будь-яких проявів самодіяльності чи самоуправління. Саме в цей час яскраво видно розкол в середовищі наукової еліти на два осередки: тих, хто пристосувався до умов диктаторської системи і на тих, які не змогли змиритися та продовжили боротьбу за наукове вільнодумство. Про такий перебіг подій нам повідомляє той же таки А. Портнов: «У політиці репресій влада вправно використала інших членів тих самих середовищ, а також професійні суперечки й конфлікти інтересів» [14, с. 25].

З цього часу інтелігенція із донедавна міцної культурної опори держави перетворилася на ворога номер один для партійних кіл. «Тоді в партійних колах не було поняття «інтелігентність», було поняття «інтелігентщина», щось дуже слизькувате, розмите, роздвоєне – це вважалося пороком, який необхідно викорінювати» [7, с. 315] – так відзначив В. Солодін – чиновник радянських часів, який з 1961 р. працював у Головліті СРСР і пройшов шлях від цензора до начальника управління. Схожої думки у відношенні партійної еліти до інтелігенції висловлює і відомий український історіограф В. Коцур: «В атмосфері боротьби і все нових «тріумфальних перемог робітничого класу» інтелігенція, як носій духовних цінностей суспільства, була відсунута радянською владою на останній план. Саме поняття інтелігенція і інтелігентність все частіше звучали зневажливо як м'якотілість, непослідовність, слабкість політичної волі.

Саме тому, важко не погодитись зі словами історика-краєзнавця Л. Депенчук [4, с. 16], яка даючи оцінку радянській владі у питанні науки в 30-х рр. ХХ ст. вказувала на систему організації наукових досліджень, яка нівелювала роль неофіційних наукових організацій і комунікацій наукового суспільства в цілому, що у підсумку призвело до зникнення величезної кількості наукових товариств України.

Отже, аналізуючи історичну літературу про наукові товариства України нам вдалося виділити основні етапи їх розвитку. Перший етап вважаємо – це «*виникнення*» та «*поширення*» наукових об'єднань на території України. Він припадає на початок ХІХ ст. – дореформаційний період Російської імперії. Даний етапи нам вдалося визначити завдяки плідній науковій діяльності істориків І. Стрижової, Д. Бублик та Г. Додонової, які досліджуючи українську інтелігенцію початку ХІХ ст., вперше вказали наукові товариства на українських теренах. Інша група науковців, досліджуючи вищу освіту в Україні після реформаційного часу (друга половина ХІХ ст.), дала можливість нам виділити наступний етап розвитку – це «*розквіт*». Серед низки дослідників вказаного етапу варто виділити О. Драну та Н. Самойленко. Іншим не менш важливим етапом з історії наукових товариств України є етап «*відносної стабілізації*», часів Великої російської революції 1917 року. Цей етап в історичній літературі репрезентований

цілою низкою наукових робіт, які присвячені в першу чергу ролі наукової інтелігенції в період революції. З-поміж інших варто виокремити В. Савчука, В. Вернадського та ж таки Т. Коржихіну. Останнім, трагічним етапом для наукових товариств став час їхнього «*занепаду*». Цей період в історії України досить часто дослідники називають радянським, адже припадає на утворення Радянської держави (1920-30-ті рр.) та з утвердженням в ній тоталітарних ознак управління. Історіографічна характеристика цього етапу представлена В. Солоніним, В. Коцуром, А. Портновим, Л. Депенчук, В. Савчуком та ін.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова Д. Опыт путеводаителя по неизведанной земле. Предварительный очерк социальной истории советской науки (1917-1950-е годы) / Д. Александрова, Н. Кременцова // ВИЕТ. – 1989. – № 4. – С. 67-79.
2. Бублик Д. Роль наукових товариств Південної України другої половини ХІХ – початку ХХ століття у збереженні історико-культурних цінностей. /Д. Бублик //Актуальні проблеми з історії краю – 2011. – Вип. 14. – С. 183-189.
3. Вернадский В. О научной работе в Крыму в 1917-1921 гг. / В. Вернадский // Наука и ее работники. – 1921. – № 3-4. – С. 3-12.
4. Депенчук Л. Научные общества и научная общественность: организация и функции / Л. Депенчук // 2-я конф. по социальной истории науки. – М., 1990. – (Препринт ИИЕиТ АН СССР. № 35.)
5. Додонова Г. Наукова діяльність українських університетів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Г. Додонова // Наукові виклади (історія України). – місто. – Вип. 4. – 2011. – С. 25-29.
6. Драна О. Наукові товариства Катеринослава другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / О. Драна // Вид-во «Дніпро». – 1993. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/article0316.html>.
7. Исключить всякие упоминания...: Очерки истории советской цензуры / В. Солонин. – М.: Издательство, 1995. – С. 315.
8. Коржихина Т. История добровольных обществ и союзов СССР / Т. Коржихина // Вопроизвидение истории. – 1981. – № 3. – С. 17-23.
9. Коцур В. Інтелігенція 1920-х – 30-х рр.: соціальний партнер чи «прошарок суспільства?» / В. Коцур // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей. – Випуск 28. – 2012. – С. 260-277.
10. Лоскутова В. Любители и профессионалы: естествознание в российской провинции второй половины ХІХ – начала ХХ в. / В. Лоскутова // ВИЕТ. – 2011. – № 2. – С. 45-66.
11. Павленко Ю. В. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах / Ю. В. Павленко, С. П. Руда, С. А. Хорошева, Ю. О. Храмов. – К.: Видавничий дім «Академперіодика», 2001. – 420 с.
12. Полное собрание Законов Российской империи. – 2-е изд. – Спб.: Тип-я правительствующего сената, 1850-1880. – Т. 25-55. – Т. 2. – Стб. 585–587, Т. 38. – Отд. 1. – № 39752.
13. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко. – К.: Дніпро, 1992. – Т. 2. –608 с.
14. Портнов А. Історія істориків (обличчя й образи української історіографії ХХ століття) / А. Портнов. – К.: Критика, 2011. – 255 с.
15. Савчук В. Историко-научный анализ деятельности естественнонаучных обществ Юга Украины, Крыма и Бессарабии: вторая половина ХІХ – начало ХХ в.: дисс. на соиск. учен. степени д-ра ист. наук: 7.00.01: «История Украины» / В. С. Савчук. – Днепропетровск, 1996. – 456 с.
16. Савчук В. Естественнонаучные общества Юга Российской империи: вторая половина ХІХ – начало ХХ в. / В. С. Савчук. – Днепропетровск: Изд-во Днепропетр. ун-та, 1994. – 232 с.
17. Савчук В. Научные общества и культурная революция на Украине (1917-1931) / В. Савчук // Социальная история отечественной науки и техники ВИЕТ. – 1995. – № 1. – С. 81-91.

18. Савчук В. Українське та російське краєзнавство 1920-1930-х рр.: проблеми взаємодії та розвитку в умовах формування тоталітарної системи / В. Савчук // Социальная история отечественной науки и техники ВИЕТ. – 1997. – № 4. – С. 259-267.
19. Самойленко Н. Одеське наукове товариство в другій половині XIX ст.: особистісний вимір безкорисного служіння людям / Н. Самойленко // Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 29. – С. 376-380.
20. Стрижова І. Роль наукових товариств у збереженні історико-культурних цінностей (на матеріалах Півдня України) [Електронний ресурс] / І. Стрижова // Наукові виклади. – 2006. – Режим доступу: <http://storage.library.opu.ua/online/periodic/iv-06/218-226.pdf>.
21. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Д. 405.
22. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 9. – Д. 1444.

REFERENCES

1. Aleksandrova D. Opyt putevoditelya po neizvedannoy zemle. Predvaritel'nyi ocherk sotsial'noy istorii sovetskoy nauki (1917-1950-e godi) / D. Aleksandrova, N. Kremetsova // VYET. – 1989. – № 4. – S. 67-79.
2. Bublyk D. Rol' naukovykh tovarystv Pivdennoyi Ukrayiny druhoyi polovyny XIX – pochatku XX stolittya u zberezheni istoriko-kul'turnykh tsinnostey / D. Bublyk // Aktual'ni problemy z istoriyi krayu – 2011. – Vyp. 14. – S. 183-189.
3. Vernadskiy V. O nauchnoy rabote v Krymu v 1917-1921 hh. / V. Vernadskiy // Nauka i yeyo rabotniki. – 1921. – № 3-4. – S. 3-12.
4. Depenchuk L. Nauchnye obshchestva i nauchnaya obshchestvennost': orhanizatsiya i funktsii / L. Depenchuk // 2-ya konf. po sotsyal'noy istorii nauki. – M., 1990. – (Preprint YVEyT AN SSSR. № 35.)
5. Dodonova H. Naukova diyal'nist' ukrayins'kykh universytetiv druhoyi polovyny XIX – pochatku XX st. / H. Dodonova // Naukovi vyklady (istoriya Ukrayiny). – misto. – Vyp. 4. – 2011. – S. 25-29.
6. Drana O. Naukovi tovarystva Katerynoslava druhoyi polovyny XIX – pochatku XX st. [Elektronnyy resurs] / O. Drana // Vyd-vo «Dnipro». – 1993. – Rezhym dostupu: <http://museum.dp.ua/article0316.html>.
7. Isklyuchit' vsyakiye upominaniia...: Ocherki istorii sovetskoy tsenzury. – M., 1995. – S. 315.
8. Korzhykhina T. Istoriia dobrovol'nykh obshchestv i soyuzov SSSR / T. Korzhykhina // Vopr. ist. – 1981. – № 3. – S. 17-23.
9. Kotsur V. Intelihentsiya 1920-kh – 30-kh pp.: sotsial'nyy partner chy «prosharok suspil'stva?» / V. Kotsur // Naukovi zapysky z ukrayins'koyi istoriyi. Zbirnyk naukovykh statey. – Vypusk 28. – 2012. – S. 260-277.
10. Loskutova V. Liubiteli i professionaly: estestvoznaniye v rossiyskoy provintsii vtoroy polovyny XIX – nachala XX v. / V. Loskutova // VYET. – 2011. – № 2. – S. 45-66.
11. Pavlenko Yu. V. Pryrodoznavstvo v Ukrayini do pochatku XX st. v istorychnomu, kul'turnomu ta osvith'omu kontekstakh / Yu. V. Pavlenko, S. P. Ruda, S. A. Khorosheva, Yu. O. Khramov. – K.: Vydavnychyy dim «Akademperiodyka», 2001. – 420 s.
12. Polnoe sobranie Zakonov Rossiyskoy imperii. – 2-e izd. – Spb.: Tip-ya pravitel'stvuyushcheho senata, 1850-1880. – T. 25-55. – T. 2. – Stb. 585–587, T. 38. – Otd. 1. – № 39752.
13. Polons'ka-Vasylenko N. Istoriya Ukrayiny / N. Polons'ka-Vasylenko. – K.: Dnipro, 1992. – T. 2. – 608 s.
14. Portnov A. Istoriya istoriyiv (oblychchya y obrazy ukrayins'koyi istoriohrafii XX stolittya) / A. Portnov. – K.: Krytyka, 2011. – 255 s.
15. Savchuk V. Istoriko-nauchnyi analiz deyatel'nosti estestvennonauchnykh obshchestv Yuga Ukrainy, Kryma i Bessarabii: vtoraya polovina XIX – nachalo XX v.: diss. na soisk. uchen. stepeny d-ra ist. nauk: 7.00.01: «Istoriia Ukrainy» / V. S. Savchuk. – Dnepropetrovsk, 1996. – 456 s.
16. Savchuk V. Estestvennonauchnye obshchestva Yuga Rossiyskoy imperii: vtoraya polovina XIX – nachalo XX v. / V. S. Savchuk. – Dnepropetrovsk: Izd-vo Dnepropetr. un-ta, 1994. – 232 s.
17. Savchuk V. Nauchnyie obshchestva i kul'turnaya revolyutsiya na Ukraine (1917-1931) / V. Savchuk // Sotsial'naya istoriia otechestvennoy nauki i tekhniki VYET. – 1995. – № 1. –

S. 81-91.

18. Savchuk V. Ukrayins'ke ta rosiys'ke krayeznavstvo 1920-1930-kh rr.: problemy vzayemodiyi ta rozvytku v umovakh formuvannya totalitarnoyi systemy / V. Savchuk // Sotsial'naya istoriia otechestvennoy nauki i tekhniki VYET. – 1997. – № 4. – S. 259-267.
19. Samoilenko N. Odes'ke naukove tovarystvo v druhiy polovyni XIX st.: osobystisnyy vymir bezkorysnoho sluzhinnya lyudyam / N. Samoilenko // Naukovi zapysky z ukrayins'koyi istoriyi: Zb. nauk. st. – Pereyaslav-Khmel'nyts'kyu, 2012. – Vyp. 29. – S. 376-380.
20. Stryzhova I. Rol' naukovykh tovarystv u zberezhenni istoriko-kul'turnykh tsinnostey (na materialakh Pivdnya Ukrayiny) [Elektronnyy resurs] / I. Stryzhova // (nazva vydannya). – 2006. – Rezhym dostupu: <http://storage.library.opu.ua/online/periodic/iv-06/218-226.pdf>.
21. TsDAVO Ukrainy. – F. 166. – Op. 3. – S. 405.
22. TsDAVO Ukrainy. – F. 166. – Op. 9. – S. 1444.

Лада А. Основные этапы развития научных обществ Украины первой половины XIX – начала XX в.: историография.

В статье путем историографического анализа выделены и кратко охарактеризованы основные этапы развития обществ Украины первой половины XIX – начала XX в. Предложенная периодизация имеет четыре составляющие. Первый этап – возникновение и распространение (начало XIX в. – Дореформационный период Российской империи). XIX век вошел в историю Украины как период национально-культурного возрождения, а потому именно в это время возникла необходимость в создании в городах разных регионов страны научных учреждений. Вторым этапом является расцвет (вторая половина XIX в.). В это время широкий размах приобрело конструирование сети структуры научных центров, государственной и внегосударственной системы формирования научного потенциала страны. Третий – относительная стабильность (период Великой русской революции 1917 года). Общества в это время не только не прекратили свою деятельность, а иногда укрепили и оживили ее. Четвертый – упадок (1920-1930-е гг.). Образование Советского государства и утверждение в ней тоталитарных признаков управления и как следствие исчезновение обществ, в основе деятельности которых был принцип демократизма и стремление к научному самовыражению.

Ключевые слова: научные общества, Укрголовпрофос, Народный комиссариат, Научный комитет, самоуправление, тоталитарная система.

Lada O. The main stages of development the scientific societies in Ukraine in the first half of XIX century – the beginning of XX century.

In the article by historiographical analysis is identified and briefly described the main stages of scientific societies in Ukraine in the first half of the nineteenth - early twentieth century. The proposed periodization has four components. The first stage - the emergence and spread (early nineteenth century – before reformational period of the Russian Empire). Nineteenth century went down in history as a period of Ukraine national cultural revival, and therefore then there was a need to establish scientific institutions in cities of different regions of the country. The second stage is the heyday (late nineteenth century). During this period design the system and structure of research centers, public and private system of formation the scientific potential of the country was widespread. Third - relative stability (the Great Russian Revolution in 1917). Communities at that time did not stop their activities and sometimes strengthen their work and breathed new life into it. Fourth - the decline (1920-1930's). it is famous for the formation of the Soviet state and the consolidation there totalitarian control features and, as a consequence, disappearance of scientific societies, based on the principle of democracy and the aspiration for scientific expression.

Key words: scientific societies, Ukrholovprofos, People's Commissariat, Scientific committee, self-administration, totalitarian system.

Одержано 20.01.2014